

A Történelmi Igazságtétel Bizottsága 1989 májusában pályázatot hirdetett az 1956-os forradalom vértanúinak emlékművére, melyet a rákoskeresztúri köztemető 301-es parcellájában állítanak fel, a tervek szerint 1990. június 16-án. A beérkezett 97 pályaművet a nagyközönség október 23. és november 4. között láthatta a Budapest Kiállítóteremben. Az alábbi összeállítás a pályázó művészek műleírásaiból készült, egyfajta keresztmetszetét nyújtva az „új monumentalitásról” való elképzeléseknek: megoldási javaslatok és „félreértések” tükrében. A pályázatot neves művészettörténészekből és a szellemi élet más kiválójaiból álló zsűri bírálta el, Jovánovics György pályamunkáját találva a megvalósításra leginkább érdemesnek. Az emlékmű közadakozásból készül.

Négyéves voltam 56-ban, így csak emlékeimben él a lyukas zászló és a sok golyóütötte roncsolás a házfalakon. A sérülések a lelkekben, a politika hamisága, 56 mítosza kikényszerítette azt az elképzelésem az igazságról, hogy talán létezik. (...) Ítéletem az igazsággal szemben az építészeti terv abnormalitása, mely, csak látszólag, egy építészeti káoszt modellez. Ennek leglátványosabb transzformációját a történelem szolgáltatja számomra, amikor a Rajk-per utáni „soha többé” kijelentésekre a történelem újra rációzott. Ezeknek a rációfóliáknak és hazugságoknak a túlélőjeként választottam a káosz-modell-építészetet. (Bachman Gábor)

Az emlékmű-„töredékek” az ötvenes évek szimbólumaiból, gyakran használt motívumai- ból állnak (obeliszkdarabok, lefelé fordított fáklya, címerpajzs címer nélkül, zászlók, kitüntetéseket, üllő, kalapács, fogaskerekek, gépalkatrészek). Látszólag véletlenszerűen a földből bukannak elő, ittfelejtett vagy egyszerűen kihajított dolgok, esetleg rosszul eltemetett, szándékosan pusztulásra, felejtésre ítélt darabok. Lehet, hogy eddig is itt voltak, csak hatalmas gaz nőtte be őket, s most, a temető rendbetelekor kerültek elő. Hagyjuk így őket! Emlékeztessenek egy szétvert forradalomra, melynek méltó emlék eddig nem állíthatott. Ugyanakkor jelképezik a széteső kommunista rendszert is, melyre az első megrendítő csapást az 56-os forradalom mérte. (Kungl György)

A fekvő szobor allegorikus női figura: a szabadság géniusza is lehetne, de összetörve, összeroncsolva, mintha egy feltárt sírban feküdne. A női testet szerettem volna úgy megfogalmazni, mintha fekete zászlóvá bomlana. Személyes élményem: az utcán fekvő, megszenesedett, tankoktól széttört halottak emléke erősen kísért ebben a látványban. De igyekeztem a női alak szépségét is megőrizni, az eszmét szimbolizáló. A szobor (...) mint egy gyászlepel, betakarhatja az ismeretlen forradalmár sírját. A többi sírokra kisebb-nagyobb bazaltkövek kerülnek, úgy, ahogy a természetben előfordulnak. (...) A bazalt: a kockakövek, a bomladozás, az utca anyaga végigvonul az egész sírkerten (...) a főhelyen Csutoros Sándor

gigantikus „bazalt-orgonából” álló emlékműve állna: ez a kataklizmatikus lávakitörés, robbanás, amely úgy fagyott ilyen koporsójellegű, sokszögű formákba, hogy metszetük pontosan mutatja a valamikori izzó, képlékeny anyagot is. (Pauer Gyula – Rauschenberger János)

Eörsi István barátom izgatottan hívott fel egy ízben, börtönaplóját írta, és ahhoz a részhez ért, ahol barátja, a kivégzésre induló Angyal István búcsúlevelét idézi: „nagy rusztikus kő legyen a névtelen csöcselék emléke (...)”. Azt hiszem, akkor még szó sem volt 56-os pályázatról, Eörsi egyszerűen izgatottságában, barátságunk révén, vagy valóban mint szobrászt hívott fel, akinek mindenestre minden máshoz több köze van, mint nagy rusztikus kövekhez. Azután megjött a felkérés a pályázatra, és a zsűri pályázati felhívásában most már „hivatalosan” is ott szerepelt ez a mondat. (Jovánovics György)

Az emlékmű fekete gránit burkolatú, ablak- talan tömb. Belsejében a négyzet átlójának tengelyében lévő két lépcsősoron át lehet lejutni. (...) A belső tér padlószintje tíz méter mélyen van a föld felszíne alatt. A fény a mennyezetbe vágott 1956 formájú nyíláson át jut az építmény belsejébe, az oldalfalakon kirajzolva az évszámot, mindig másképp a napszak és az év- csak fűzősívén. A belső tér közepén áll a kémény formájú fekete gránit obelisz, tetején az „öröktűzzel”. Az oldalfalak rozsdamentes acéllemezzel burkoltak. A halottak nevei fényképpükkel és életrajzukkal ezekbe a lemezekbe vannak maratva. A látogatók elmosódott tükröz- ződései az acélfelületeken furcsa „szellem- nyekkel” népesítik be a művet. (Kovács Attila)

Az emlékmű anyaga a koncepció szerves része, nem kő, nem acél, nem bronz, melyek az emlékművek megszokott agresszív anyagai, hanem magas tűzőn égetett sómázis samott. Egy ember egy nagyobb kalapáccsal néhány óra alatt összezúzhatja az egészet. De egy remény- beli erőszakmentes jövőben századokig dacol az időjárás viszontagságaival szemben. (Kungl György)

Az emlékmű egy tér, egy kis város, több mint 400 fából álló erdő mindazoknak az emlékére, akik elvesztették az életüket a népfelkelés alatt. Egy új erdő ültetése szimbolikus tett ma, amikor a nagy európai erdők jövője veszélyben forog. Így a 400 fa nemcsak a Magyar politikai szellemet jelképezi, hanem részeseedik egy szele- sebb világ szelleméből is. (Achowá Benzinberg Stein)

A 301-es parcella egészét tennénk emlékművé. A romos falak, utcák 56 kivérzett Buda- pestjét jelképezik, és a távolabbi múlt magyar szabadságharcait idézik (romvárak). Az öt sír előtti tér bensőséges udvarrá változik. A romos falnyílásokból kimeredő roncsolt faoszlopok kapukat, ablakokat idézve nyílnak az utcákról a „szabadsággal választott” halál kertjei felé. A hősök, az áldozatok nevei a fal egy-egy kövébe vannak vésvé, és véshetőek még évek múltán is. (Sas Valéria–Eklter Dezső)

Az emlékmű egy elrepedt, széthasadt négy- zet-homlokzatú hasáb. A repedésen át lehet

EMLÉKMŰ Ö

„Századokra szóló erkölcsi felelősséggel járó vállalkozásról v

látni, ha pontosan szemben állunk vele. Oldalról látszik a repedés vérpírós belső felülete. Az eltört négyzethasáb mi vagyunk. De még nem pusztultunk el, csak egy földrengés áldozatai vagyunk. (...) A hasáb két oldalán gondosan megtervezett homokfelület, amit rendszeresen gereblyéznek, hetente legalább egyszer. (Keserű János)

Az emlékhelyet – mivel van reá út! – állan- dóan körbejárják autóval kiszállás nélkül, mint egy szafariparkban. Ezt a lehetőséget meg kell szüntetni. (Vigh Tamás–Kovács Zoltán)

A június 16-a óta eltelt négy hónap alatt tanúi lehetünk a 301-es parcella fokozatos szlő- mősödésének, (...) ellenőrizhetetlen folyamat indult el, sajnálatos jeleként alacsony színvo- nalú halott-kultuszunknak: egy-egy síron ott a műkö tábla, mellette kopjafa, de került oda vas- vagy fakereszt is, klóros flakon virágtartó, sőt már ott van a csokoládós műkö galambpár is. (Csete György és a Műegyetem másodéves épí- tészthalgatói)

Az emlékműkomplexum (...) központi ele- me a feltámadó kettőskereszt kompozíció (...) A kereszt elein a történelmi viharokra emléke- ztető csorbulások, a domborművű címer alatt balról jobbra, felfelé és a középső szár felé teljes szélességében egy géppuskasorozat nyomai lát- hatók. A keresztben és jelképes sírdombján a mártírek ereje által elszakított láncmarad- ványok. Lábánál, részben már a sírdombra hullva, egy szovjet T-34-es harckocsi elszakadt hernyótalpa és egy kicsorbult ötágú csillag hevernek. (...) A kereszt mellett romos börtön- kerítés szakaszok (...) a fal tetején szögesdrót maradványok, a kereszt felőli végén a felső részen „Nagy Imre sírja” felirat és irányjel- zés (nyíl) látható. (Karmazsin László–Miticzky Gábor–T. Karmazsin Klára)

Nagy jelentőséget tulajdonítunk (...) a két parcellához vezető utak közvetlen környezete kialakításának. Abszurd helyzet, hogy nagy eszmei és anyagi értékű képviselő emlékműhöz az elhagyatottság, ápolatlanság, gazdáltság érzését keltő területen lehet eljutni. (Varga Géza–Szisáczky Mihály)

Legyen az emlékhelyhez illő és csakis ide való, ebbe a parcellába és a Kárpát-medencébe, ahol országalapító elődeink, sőt még királyaink is és a nagy katasztrófák névtelen halottai jelte- lenül fekdtek mindig, elfeledten, amíg évszázad- ok vagy csak egy emberöltő múltán kiásták őket, ha az alkalom úgy adta éppen. Aki ide jön majd, érezze át a felnyitott sír dób- benetét, lépjen fel a kihányt föld karéjos hal- mára, és nézzen le a jelképes sírboltba, melynek rusztikus mészkből szorosan rakott falain neveket lát: egy-egy kövön egy-egy halottét

VENHATNAK

6'' Pályázati felhívás

(összefogódzva, mint a régi nagy vonuláskor).
(*Bitó János*)

Él még emlékezetünkben az Üllői úti Örök Imadás templom belövésektől félig leomlott, de mégis állva maradt tornya. De eszünkbe jutnak a szellemi népiertás veszélyeztetette erdélyi fatornyok és kopjafa temetők is. (...) Elképzelésünk szerint egy, a belső terében ép toronyszerkezet fogadja magába a kötömbök hordozta harangot. A toronynak csak a belső kontúrja sérült. (...) Automata, programozott húzóberendezése a tömbökbe rejtett. A harang minden órában egyet kondul (...) hangja mély tónusú. (*Csete György és a Műegyetem másodéves építészhallgatói*)

Elvadult, sivár tájban két hatalmas, hófehér arc emelkedik ki a földből, a gazból, jelképezve: a testet el lehet temetni, de a szellemet sohasem! Puritánságukkal, ősi formáikkal, gondolatosságukkal korokat ívelnek át, mintha azt mondanák: mi vagyunk a kezdet és a vég. Ezúttal is a halál volt a kezdet, s a fejek által képezett madáralakú kapun át az életbe kell jutnunk halottainkkal együtt. (*Jánosi András*)

A Magyar Golgota 1956 kompozíció közép-pontjában egy sirató asszony, egy magyar anya térdel, az anya, aki a magyar nép előtt ősidőktől fogva a legszentebb és legtisztább jelkép, s aki legelhivatottabb egy nemzetet, ártatlanul legyilkolt fiakat, férjeket siratni, egy leigázott nép elvesztett szabadságát gyászolni. (*Szervátiusz Tibor*)

Zöld gyeptomb tetején durva faragott, kemény süttöi mészkőből készülő talpazaton áll a malomkő. (...) A reliefszerű domborítás a malomkő két oldalán földre borult, imádkozó emberpárt ábrázol. Nem más ez, mint pokolbeli lelkek őrlődése a malomkövek között, időtlen forgásban fent és lent a történelem viharában. Maga a malomkő egy goromba kővirág. Az eseményeket jelző 1956-os évszám a hasámba lesz bevésve. (*Czér Péter*)

Az emlékmű szabálytalan, mélyedésszerű, nagy kiterjedésű kőszik, televésve Karthágó város nevével. (...) Köröskörül az érintetlen természet, a dús, eredeti állapotában meghagyott növényzet. Aki a kőmélyedéshez ér, áthatolva a növényzetben, úgy érzi, egy elfelejtett pontjára érkezett a világnak. A kőzetbe vésett, néma feliratok, a mozdulatlan, hideg kőlap és a résekből előtörő növényzet éles ellentéte és az elszigeteltség okozza, hogy a temető e pontja igazi „emlékező” hely lesz. Mintegy kényszeríti az embert arra, még ha semmiről sem tud, hogy megpróbálja elképzelni, mi is történhetett egykor. (*Okolicsányi Fanni*)

A parcella keleti, az Erdőgazdasággal szomszédos betonkerítésében van egy bozótossal restett vaskapu (most ezt is sebtében kékes-

szürkére festették). Ez a rémséges hely a halottak kapuja! Mivel a 350–400 kivégzett itt jött át éjszaka, itt vezetett utolsó útja elemlámpás pribékek által vonszolva, ezt a kaput (...) terem mellékmotívumaként (...) két fekete oszloppal jelölném (...) fekete két ceruzaként, felfelé kissé kónikusan (enyhe obeliszkszasszociáció). (*Jovánovics György*)

Élénk figyelemmel kísérjük mindazokat a változásokat, amelyek ma Magyarországon végbemennek. Mivel Maléter Pál közeli rokonai vagyunk (édesanyánk nagybátyja), szenvedélyesen kutatjuk az 56-os felkelés időszakát, összeszedjük a legapróbb információkat is, amikhez hozzájuthatunk. (...) Egy óriási, félkörívben hajló függőnyt terveztünk: jelképezi a határvonalat, ami a szabadságot az elnyomástól elválasztja. (...) A függöny mögött minden szürke és sivár, növényzet nincs, míg a függöny előtt, ahol a sírok vannak, dús növényzet nő. A függőnyt – hátulról előre törve – átszakítják Maléter, Losonczy, Gimes és Szilágyi szobrai: mindegyik a saját sírja mögött. Nagy Imre szobra a függöny előtt áll, védi szemét az éles októberi fénytől – a déli napsütéstől –, s egy gyermek vezeti, aki a jövőt jelképezi. A függöny mögött a leroskadó ismeretlen katona. (*Peter Cseh–Andras Cseh*)

A teresedés nyugati oldalán *Buchwald* típusú kerti padokat és *Haidecker* típusú hulladékgyűjtőket helyeztünk el. A burkolatba ültetett fát öntöttvas faveremrác védi. (...) A sírokat elválasztó gyeppelület ágyásainak kiültetése elfekvő lomblevelű, örökzöld *Lonicera nitida* „Elegant” fajtával történik. (*T. Karmazsin Klára*)

A környezetet úgy hagynám, ahogy van, csak a díszburkolatot szedném fel, legyenek földutak! Betonlapot sem készítenék, az évek egyre beljebb ültetnék a szobrot a földre, de ezt a mélyülést, beépülést a föld körülötte való kiszélesedéssel követném (évente egyszer). Idővel mint egy becsapódó rakéta, olyan lenne. Koszorúzás helyett minden évben újra kellene festeni piros olajfestékkel a falakon levő neveket (az sem baj, ha közben lefolyik – mint a vér). Tehát a természetes beépülést ellensúlyoznám az évenkénti kultikus újrafestéssel (közben zene, beszédek). (*Várnagy Ildikó*)

A burkolat lágyan kiemelt ferde felületén (az emlékmű körül) a megemlékezés koszorúi hatásosan elhelyezhetők. A koszorú rögzítésére kiálló kőkonzolok szolgálnának. Az emlékmű alapsíkján körben a földben kővázák vannak, s ebbe virágok helyezhetők el. (A víz bádorgatásba kerül, mely kivehető.) Ugyanez a négy forradalmár-vezető sírjánál is kulturáltan megismételhető. (*Mladonyiczki Béla–Nemes Roland*)

A mű egy olyan bronzépitmény, amely annak ellenére, hogy sok tartóelem hiányzik már belőle, még mindig áll. A négy rúd drasztikusan döfi át a már nem létezők helyét, és belül fúródik a földre. A puha, hússzerű falak csak tetejüknel érintkeznek, az egyik kétméteres nyíláson *be lehet menni* és belülről is át-

érezni a becsapódó agresszió jeleit. Az évszám a négy rúd végére kerülne, szintén piros festékkel, de nem érzem szükségét. (*Várnagy Ildikó*)

A HALOTTAK VÁROSA folyamatosan épül, a romos falakat régi budapesti téglákból rakják, és nyersen hagyják, a falakra folyamatosan külön-külön elhelyezett, más-más színű és méretű, kis márványtablák kerülnek a hősök neveivel, mint a búcsújáróhelyeken. (...) A falakat önkéntesek rakják, magasságuk változó, nem több két méternél, a gyertyák, virágok, mécsesek a falakra és a falak tövébe helyezhetők. (*Galántai György–Ekler Dezső*)

Szándékom, hogy az embert, aki ide megemlékezni, kegyeletét leróni jön, ne esztétikai érzéken, művészetek iránti fogékonyságán keresztül ragadjam meg, hanem egész testi-lelki-szellemi valója kerüljön olyan helyzetbe, amire nem lehet felkészülve. (...) A kettős kanyarodású folyosó tere a benne áthaladót teljesen körülvéveszi. A 6–7 méter magas falak lágy hajlatokkal kanyarognak, egy időre mégis a kiismerhetetlen labirintus érzetét keltik. Ezt fokozza a befelé hajló fal szorongató, az ember fölé magasodó tömege. A folyosó átellenes fala ugyanakkor ferdén kifelé dől. Mindez különös fizikai, idegrendszeri állapotot idéz elő. Öt-hat méternyi út bejárása után a tér-alakzat az ellenkezőjére fordul. Miközben ezt a nehezen tudatosítható testi-lelki helyzetet éli át az ember, a sötét falakon neveket olvas, az itt nyugvó 56-os halottak neveit. Amikor újra kilép a szabad térbe, úgy kell éreznie, más törvényeknek alávetett helyről érkezett. (*Keserű Ilona*)

Jovánovics György: Azt gondoltam, én ezen a pályázaton nem tudok részt venni, világosan ott áll az egyik halálba induló végakarata, ez az emlékmű hogy lehetne az valami más? Miért kellett ehhez még hűszegynéhány szobrász? Nagyon sokáig tartott – hónapokig –, amíg a területre jártan (melyet még átalakítása előttől jól ismertem) kiküzdöttem magamból: teljesítenem kell Angyal István végakarátát úgy, hogy a megoldást elfogadhassa, ha élne. (Mint-hogy – gondoltam – talán én is ott feküdnék vele, ha a Rózsák téri nemzetőr-csoporttól 56. nov. 3-án, szombaton nem küldenek el, mikor fegyverért mentem. „Nagyon fáradtak vagyunk, mindenki hazament, gyere vissza hétfőn, akkor kapsz fegyvert.” Hétfőn nov. 5-e volt, már nem tudtam elmenni a Rózsák tere.) Olyan megoldást *kell*ett kitalálnom, mely nem másítja meg az Ő végakarátát, de benne vagyok én is, a véletlenül élő J. Gy. szobrász.

Közreadja:
BOROS GÉZA

